

ФОРМУВАННЯ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ У ВИВЧЕННІ СИНТАКСИСУ В АСПЕКТІ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ

FORMATION OF MATHEMATICAL COMPETENCE OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN THE STUDY OF SYNTAX IN THE ASPECT OF OVERCOMING EDUCATIONAL LOSSES

Публікація присвячена питанню формування математичної компетентності здобувачів у вивченні синтаксису української мови в базовій середній школі.

Система розроблених завдань уможливує успішне подолання освітніх втрат через інтенсифікацію навчання синтаксису.

Обґрунтовано вивчення синтаксису на основі системного й компетентнісного підходів, що надає змогу засвоювати синтаксичні деривати у їх системних взаємозв'язках, з одного боку, уміти за формально-граматичною і структурно-семантичною схемою моделювати конструкції (в будь-якому дискурсі) в межах дериваційного ланцюжка.

Розглянуто системні взаємозв'язки простого речення, ускладненого дієприслівниковою і дієприкметниковою зворотами. Робота з мовним матеріалом орієнтує на актуалізацію знань про особливі форми дієслова – дієприслівник та дієприкметник, правила їх утворення – що дозволяє за схемою утворювати групи дієприслівника та дієприкметника, пояснювати ускладнювальний напівпредикативний складник із позиції прагматичної настанови, реалізації причинно-наслідкових взаємозв'язків.

Застосування текстоцентричного принципу орієнтує на текст в аспекті вивчення особливостей функціонування синтаксичних одиниць залежно від стилістичного й жанрового віднесення, з одного боку, отримання нової інформації, – з іншого. Неабиякий ресурс становлять медіатексти у виробленні прагматичної грамотності й соціального інтелекту, з одного боку, художні тексти у виробленні емоційного інтелекту й підвищенні культури художнього сприйняття, – з іншого, оскільки вироблення умінь висловлюватися із використанням художніх засобів, загалом метафористичних одиниць, засвідчує сформованість образного мислення, пов'язане з уміннями здійснювати мисленеві операції у трансформації семантичних зрушень у структурі мовних одиниць. Окрім того, в умовах освітніх втрат сучасні учні та учениці через об'єктивні чинники засвідчують знижений рівень читачької культури порівняно з тим, які демонстрували їхні ровесники до пандемії Covid, повномасштабної війни росії з Україною (вимушене переселення, попереминна відсутність Інтернету, що унеможливує доступ до онлайн-ресурсів). Робота з художнім текстом не лише сприяє виробленню читачької культури, але також уміння провадити думку щодо того чи того питання, звертаючись до лінгвокультурного досвіду українського народу, а також уміти здійснювати герменевтику творів мистецтва (художньої літератури, образотворчого, музичного, хореографічного, кінематографічного тощо). Твір мистецтва визначає систему ціннісних орієнтацій, який визначають рівень сформованості гармонійної особистості.

Ключові слова: компетентнісна підготовка, математична компетентність, деривація синтаксичних одиниць, синтаксичний дериват, дієприкметниковий зворот, дієприслівниковий зворот, просте ускладнене речення, складнопідрядне речення, освітні втрати, інструменти подолання освітніх втрат, інтенсифікація навчання синтаксису.

The publication is devoted to the issue of the formation of mathematical competence of students in the study of the syntax of the Ukrainian language in basic secondary school. The system of developed tasks makes it possible to successfully overcome educational losses through the intensification of syntax learning.

The study of syntax based on systemic and competence approaches is substantiated, which makes it possible to learn syntactic derivatives in their systemic relationships, on the one hand, to be able to model constructions (in any discourse) within the derivational chain according to formal-grammatical and structural-semantic schemes.

The systemic interrelationships of a simple sentence complicated by adverbial and adverbial inflections are considered. Working with linguistic material focuses on updating knowledge about special forms of the verb – adverb and adverb, the rules of their formation – which allows to form groups of adverbs and adverbs according to the scheme, to explain the complicating semi-predicative component from the standpoint of pragmatic instruction, implementation of cause-and-effect relationships.

The application of the text-centric principle focuses on the text in the aspect of studying the peculiarities of the functioning of syntactic units depending on the stylistic and genre classification, on the one hand, obtaining new information, on the other. Media texts are a considerable resource in the development of pragmatic literacy and social intelligence, on the one hand, artistic texts in the development of emotional intelligence and increasing the culture of artistic perception, on the other hand, since the development of the ability to express oneself using artistic means, generally metaphorical units, proves the formation of figurative thinking, related to the ability to perform mental operations in the transformation of semantic shifts in the structure of language units.

In addition, in the conditions of educational losses, modern schoolboys and schoolgirls, due to objective factors, testify to a reduced level of reading culture compared to that demonstrated by their peers before the Covid pandemic, the full-scale war between Russia and Ukraine (forced relocation, intermittent lack of Internet, which makes access to online resources).

Working with an artistic text not only contributes to the development of reading culture, but also the ability to develop an opinion on this or that issue, referring to the linguistic and cultural expe-

УДК [81:37.02]:[373.5.016:811.161.2'36 7]:51

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.2.10>

Мішеніна Т.М.,

д-р пед. наук, професор,
професор кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного
університету

Трубачева С.Е.,

канд. пед. наук, ст. науковий
співробітник,
завідувач відділу інновацій та стратегій
розвитку освіти
Інституту педагогіки Національної
академії педагогічних наук України

Качайло К.А.,

канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Криворізького державного педагогічного
університету

rience of the Ukrainian people, as well as to be able to carry out the hermeneutics of works of art (fiction, visual arts, music, choreography, cinematography, etc.). A work of art defines a system of value orientations, which determine the level of formation of a harmonious personality.

Key words: competence training, mathematical competence, derivation of syntactic units, syntactic derivative, adverbial inflection, adverbial inflection, simple complex sentence, complex sentence educational losses, tools for overcoming educational losses, intensification of syntax learning.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

У вивченні синтаксису базової середньої освіти на основі компетентнісного й системного підходів здобувачі освіти набувають умінь дискурсивного розгортання, вільно використовувати синтаксичні конструкції, моделювати їх з урахуванням мети комунікації. Водночас механізми трансформації синтаксичних одиниць в аспекті дериваційного синтаксису висвітлено в лінгводидактиці несистемно, переважно на рівні перетворення дієприкметників / дієприслівників на групи, що ускладнюють просте речення; на рівні логіки використання дієприслівникового звороту стосовно до головної дії. Звернення до концепції дериваційного синтаксису у спостереженні над мовним матеріалом уможливить усвідомлення системи дериваційних синтаксичних одиниць, а також сприятиме їх доцільному використанні у продукуванні власних висловів. Вивчення синтаксису на основі дериваційних співвідношень уможлиблює на основі реалізації текстоцентричного принципу забезпечити інтенсифікацію навчання, що дозволить успішне подолання освітніх втрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження простих і складних синтаксичних одиниць у системному взаємозв'язку, а також з урахуванням функційності дозволили розглядати їх з позиції дериваційного синтаксису, з одного боку, з позиції складних семантичних трансформацій, – з іншого (І. Вихованець, К. Городенська, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, М. Кобилянська, Л. Коць, І. Слинько, К. Шульжук [2, с. 45–48; 7, с. 327–349; 11, с. 160–166]).

З позиції лінгводидактики у вивченні синтаксису застосування компетентнісного і функційно-стилістичного підходів уможлиблюють вироблення функціональної грамотності здобувачів у продукуванні і доречному уживанні мовних одиниць у текстовій матерії (Н. Бондаренко, Т. Гнаткович, М. Пентиліук, Г. Шелехова) [1, с. 143–145; 3, с. 2–3; 6, с. 38–40]; реалізація текстоцентричного принципу уможлиблює здійснення над мовним матеріалом шляхом нанизування супровідних завдань, що активізують увагу здобувачів, спонукають до застосування мисленневих операцій при аналізі структурно-семантичних параметрів, продукуванні текстів шляхом уживання взаємопов'язаних мовних одиниць; сприяє через вироблення читацької культури й системного спостереження над мовним матеріалом виробленню соціального й емоційного інтелекту (Ф. Бацевич, Н. Бондаренко, Л. Галаєвська, І. Кочан, М. Пентиліук, Л. Ракітянська,

Т. Симоненко [1, с. 144–145; 3, с. 2–3; 4, с. 45–47; 6, с. 120–122; 8, с. 3–5]).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Вивчення синтаксису в базовій середній школі апелює до формування низки компетентностей учнів та учениць. Окрім умінь використовувати прості і складні синтаксичні одиниці у власному мовленні, здобувачі мають їх класифікувати, встановлювати системні взаємозв'язки (на рівні дериваційних взаємовідношень), застосовувати моделі задля утворення словосполучень, речень, а також у продукуванні власних висловлювань і текстів (створення текстів апелює до застосування тих чи тих аргументів задля логічного розгортання думки). Математичну компетентність у Державному стандарті базової середньої освіти визначено насамперед з умінням застосувати математичний апарат [3, с. 2–3]. З огляду на те, що вивчення синтаксису в базовій середній школі на компетентнісній основі орієнтує на вироблення функціональної грамотності, що полягає в умінні сприймати, перетворювати (творчо моделювати відповідно до мети) інформацію, реалізовану в синтаксичних одиницях, текстах, потребує більш ґрунтовного розгляду питання вивчення синтаксису через трансформаційні реляції у формуванні математичної компетентності здобувачів, тобто вміння встановлювати причинно-наслідкові взаємозв'язки між синтаксичними дериватами, з одного боку, залежно від мети висловлювання імпресувати інформацію шляхом згортання синтаксичних одиниць або (задля уточнення, конкретизації) їх розгортання. На рівні культури мовлення сформованість математичної компетентності розуміємо як комунікативно-стилістичні якості мовлення – *логічність і точність*.

Мета статті є описати дериваційні механізми в межах трансформацій синтаксичних одиниць (на прикладі простого ускладненого речення), розробити систему завдань, спрямованих формування математичної компетентності здобувачів у вивченні синтаксису української мови.

Вивчення на основі поєднання компетентнісного й системного підходів дієприкметникових і дієприслівникових зворотів, що є ускладнювальними компонентами простого речення, сприяють також успішному надолуженню освітніх втрат здобувачів через інтенсифікацію навчання синтаксису.

Виклад основного матеріалу. У вивченні синтаксису української мови в базовій загальній школі учні та учениці мають оволодівають умінням будувати речення за схемами. Просте ускладнене

речення розглядається за класифікацією умови його ускладнення. У межах дослідження говоримо речення з дієприслівниковим / дієприкметниковим зворотом.

Установлено закономірність у структурній схемі речення з дієприслівниковим зворотом, яка полягає в тому, що поняття предикативного зв'язку дієприслівника з підметом і присудком уточнено як напівпредикативний зв'язок, у якому виражається додаткова предикація, дієприслівник набуває значення модальності присудка [7, с. 327]. Дієприслівники на **-чи** означають додаткову дію, одночасну з головною; дієприслівник на **-вши** означає попередню додаткову дію, актуалізуючи означене при присудках минулого часу доконаного виду, напр.: *Марко, не торкаючись гнізда, вирізав навколо нього землю, вийняв її і переніс на вище місце, куди не дійде вода* [9, с. 359] – одночасність дій; *Сонце, досхочу накупавшись у хмарах і блакитних ополонках, струсонуло на сніги вінець проміння, кинуло на небосхил бузкові барви* [9, с. 100] – *Після того, як сонце досхочу накупалося у хмарах і блакитних ополонках, тоді струсонуло на сніги вінець проміння <...> // Коли сонце досхочу накупалося у хмарах і блакитних ополонках, струсонуло на сніги вінець проміння <...>*

Апелюючи до культури мовного відтворення дійсності через синтаксис української мови, звертаємо увагу на прикметну рису синтаксису української мови: дієприслівник або група дієприслівника, розташована в постпозиції сто воно підмета, вираженого іменником, набуває означального відтінку. Водночас з огляду на те, що в українській мові подібний означальний корелят – активний дієприкметник теперішнього часу – є функціонально обмеженим, використовуваною є означальна частина складнопідрядного речення, пор.: ... **Спадаючи з лотків, у гніві клекотіла й шумувала вода, а тут струни, що видзвонювали про людську радість, печаль чи одна одній говорили про кохання** [9, с. 165] // **Вода, спадаючи з лотків, клекотіла й шумувала – Вода, яка спала з лотків, клекотіла й шумувала.**

Типовим для дієприслівника доконаного виду є значення *причини*, оскільки вони показують часову причинно-наслідкову закономірність у часовій послідовності дій, але також реалізують потенцію у відтворенні наслідку іншої дії, *мети* (на формально-граматичному рівні дієприслівникову групу утворюють одиниці зі значенням прагнення чогось – *добиваючись, знаходячи, мріючи, намагаючись, сподіваючись, шукаючи*); *умови, допусту, способу дії*, тому перебувають у дериваційних взаємозв'язках з обставинними частинами складнопідрядного речення, напр.: *Без сумніву, коли вилучити пісні обрядового характеру з виразними слідами та останками давньої давнини та*

епічні пісні лицарсько-героїчного характеру, годі встановити, які саме пісні походять із давніх, перед християнських часів (Історія української культури) – Вилучивши пісні обрядового характеру, ми не зможемо встановити, які саме пісні походять із давніх часів – значення умови.

Працюючи з контекстом, можемо спостерігати значення причини, обумовлене дією чи станом, міркуваннями, спогадами тощо, оскільки в такому синтаксичному відповідникові імпресована інформація, напр.: **Притулившись плечем до верби, що сутулилась над чиеюсь невеличкою сажалкою, Марко знову чомусь згадав птахів, яких бачив в придолинку** [9, с. 115] // *<Марко врятував гніздо птахів від повноводдя. Гніздо розташовувалось на вербі. Марко врятував гніздо і відчув радість від того, що допоміг беззахисним птахам>. Притулившись до верби, Марко чомусь згадав птахів.*

Вторинний дієприслівниковий предикат займає центральне місце в будові напівпредикативної конструкції, семантико-синтаксична модель корелює з відношеннями керування, зберігаючи валентні гнізда (*об'єкт (згадуючи птахів), адресат (нагадуючи українцям), знаряддя (прихилившись плечем), локатив (подавшись до лісу)*).

Завдання, спрямовані на формування математичної компетентності здобувачів у вивченні простого речення, ускладненого дієприслівниковим зворотом (8–9 клас) в умовах інтенсифікованого навчання задля подолання освітніх втрат, апелюють до таких видів роботи з мовним матеріалом:

– Визначити відокремлені обставини, виражені одиничним дієприслівником або дієприслівниковим зворотом. Відтворити їх дериваційний ланцюжок (від яких слів утворено).

– Утворити дієприслівники від дієслів, увести дієприслівникові звороти в речення.

– Доповнити речення дієприслівниковим зворотом.

– Перебудувати речення, розгорнувши дієприслівникові звороти, де можливо, в підрядні частини складнопідрядного речення, визначити тип семантичного зв'язку.

– Порівняти просте речення, ускладнене дієприслівниковим зворотом, зі складнопідрядним реченням, накреслити схеми речень. Чому такі речення співвідносяться за значенням, у чому полягає різниця їх формально-граматичного вираження?

– Відредагуйте речення, у яких неправильно вжито дієприслівниковий зворот, напр.: *Читаючи книги, переглядаючи сучасні онлайн-ресурси, віртуальні екскурсії дозволяють ознайомитися з витворами мистецтва.*

– Ознайомитись з текстом. Поставте питання до дієприслівникового звороту, визначте їх значення. Перебудуйте просте ускладнене речення

у складнопідрядне. Від дієслів, наведених у тексті, утворіть дієприслівники. Які б трансформації тексту ви запропонували через утворення дієприслівного звороту? При трансформації тексту за потреби замініть дієслова й утворені від них дієприслівники синонімами. Як ви розумієте вислів Михайла Стельмаха «незавершені полотна геніїв про створення світу»? Уявіть (або створіть із використанням анімації чи добром асоціативних візуальних матеріалів) картину, створену художнім живописом. Розробіть картину спектру, використаного письменником, замініть кольоративи синонімами (прикметниками або аналітичними сполуками, як-от: *набуваючи кольору раннього неба, насичуючись житнім полиском, виблискуючи янтарним медом полів*). Як би ви відтворили процес набуття кольору шляхом добору мовного ресурсу (наприклад, анонс до арт-проєкту, заголовкова стаття до заходу тощо)?

На одній половині небосхилу важчали (важчаючи) і розросталися (розростаючись) прекрасні по розмаху, величі й формі фіалкові хмари. Ось вони перегнулися (перегнувшись) через зеніт, відшарувалися (відшарувавшись) од неба, розкривши частину його глибини і прихопивши з нього мармурово-білий вінець. Тепер і хмари, і небо над ними, і земля під ними, і останній жовто-імлістий проміток з одного краю обрїю, і перша блискавка – з другого – все це скидалося (скидаючись) на незавершені полотна геніїв про створення світу [9, с. 357].

Робота з художнім текстом апелює до вироблення культури сприйняття зображальних засобів, емоційного інтелекту, що уможлиблює спостереження змін над внутрішньою формою мовної одиниці, створення конотацій через актуалізацію когнітивно-емоційного досвіду пізнання світу. Культура художнього сприйняття безпосередньо пов'язана рівнем сформованості читацької культури, що надає зразки мистецтва слова, з одного боку, визначає естетичні координати через художні імперативи, – з іншого. Системна робота з художнім текстом сприяє виробленню образомовленнєвих умінь здобувачів.

Інтенсифікація навчання синтаксису у вивченні простого речення, ускладненого другорядним дієприкметниковим присудком (дієприкметниковим зворотом), полягає в застосуванні моделі утворення дієприкметників в українській мові; розумінні умов трансформації групи дієприкметника в підрядну означальну частину. Дієприкметник подібно до дієприслівника виражає напівпредикативні відношення. Оскільки дієприкметники пов'язуються з назвами предметів семантично і граматично, узгоджуються з іменниками субстантивної групи. Постпозитивні поширені дієприкметники перебувають у дериваційних взаємозв'язках з означальними частинами складнопідрядних

речень. Напівпредикативні звороти з пасивними дієприкметниками трансформуються в підрядні частини з дієприкметниковими присудками: *Повеселішають його думки, як он ті дві зірки, обведені золотавим, з передвесняною вогкістю туманцем [9, с. 115] // Зірки, які були обведені.*

Перетворення дієприкметникових присудків на дієслівні мають обмеження, пов'язані зі здатністю передавати часове значення: *На заході в сутінках уже розпадаються останні вишневі згустки, залишені сонцем [9, с. 219] – Вишневі згустки, які були залишені сонцем // Вишневі згустки, які залишило сонце.*

Задля подолання освітніх втрат у вивченні синтаксису української мови (на прикладі простого речення, ускладненого дієприкметниковим зворотом), рекомендовано низку вправ, побудованих на застосуванні математичного апарату:

– Прочитайте, визначте прикметники й дієприкметники. Від яких дієслів утворені дієприкметники? Послугуючись за потреби онлайнним Словником української мови, утворіть дієприкметники від дієслів *мріяти, замріятися, омріяти, позеленіти, зазеленіти*. Визначте синтаксичну функцію дієприкметників. Чим різняться за структурою поширені й ускладнені речення? Перебудуйте речення, поширені означеннями, на речення, ускладнені відокремленим означенням, вираженим дієприкметниковим зворотом, наприклад: *Здавалося б, що таке роса? Звичайні опади, та й годі. А для селянської дитини, та ще з мрійною вдачею, – це чарівний початок світу, коли він з дійсності й казки розгортає зелену, росицею скраплену землю [9, с. 115] // Початок світу й казки розгортає зелену землю, скраплену росицею.*

Довідка про моделі утворення дієприкметників: *замріятися – замріяний* – який віддався мріям, поринув у мрії [5, Т. 3, с. 223].

Підбитий птах майже завжди залишається сам. Хто хоч раз на віку бачив такі болючі, смертельною вогкістю обведені пташині очі, той це більше має шанувати усе живе (Михайло Стельмах).

– Перебудуйте речення, утворивши дієприкметниковий комплекс. Як змінилась структурна схема речення і значення?

Збиралась гроза, поздовжні блискавиці розпанахували, а поземні вогнем відгойдували вгору почорніле небо [8, с. 200]; Нічого в світі нема кращого, ніж м'яка, що аж попускує соком, весняна земля, достигле, з текучим зоряним туманцем осіннє небо і ясноокі діти з батьками [8, с. 216].

– Поміркуйте, чи можливе перетворення підрядної означальної частини на дієприкметниковий зворот? Прокоментуйте обмеження у функціонуванні активних дієприкметників в українській мові.

І зринали ранкові, й вечірні дороги, що чаїли в собі таємницю, сподівання і жаль. І скільки не

збираєшся у ті **дороги, які коливаються перед очима**, проходять через усе твоє серце, насножують на нього надії [9, с. 159]; Вони напружено сідають одне проти одного, їх розділяла **купка борошна, що пахне** далеким степом і життям [9, с. 168]; Тісний зв'язок із буйною природою: **дрімучими лісами, широкими степами, що розтяглися** під чистою блакиттю неба, велів йому клонитися перед могутністю й красою тієї природи, величати її таємні сили (Історія української культури).

Коментуючи можливість таких трансформацій, здобувачі самостійно або з допомогою вчителя актуалізують знання з теми «Дієприкметник як особлива форма дієслова» щодо культури мовлення, зокрема уживання прикметників, що реалізують категорію ознаки предмета за дією. При цьому активні дієприкметники не функційні. Уживаються віддієслівні прикметники або прикметники, пор.: **діюче законодавство*** – чинне законодавство, **констатуючий (формулюючий) експеримент*** – констатувальний (формульовальний) експеримент, **гальмуча* рідина** – гальмувальна, **рятуючий* загін** – рятувальний.

Методично доцільною є частково-дослідницька робота здобувачів з мовним матеріалом, наприклад, вивчення рекламних текстів, оголошень, сповіщень у транспортних засобах, визначення помилок, обґрунтування власного варіанта.

– Ознайомтеся дієприкметниками (зворотами), оприявленими у художній творчості Михайла Стельмаха. Які асоціації вони викликають у вас? Відтворіть ланцюжок утворення дієприкметників. Розкрийте механізм метафоричного перенесення. Які з них є художніми новотворами? Поміркуйте, у чому полягає їх художня цінність? Створіть власні дієприкметники і уведіть їх у речення: **підволохачена земля, полатані хмари, задубілі ранки, овесняні вечори, вчорнілий сум, притихлі дороги, згадуючені дороги, розбуджене небо, сполохане синьоцвіття, прихмарений ранок, задимлена росаю вишня, замережаний рум'янець ранку, розпатлане дерево, прихоплене холодними світанками листя.**

– Ознайомтеся з анонсованими заголовками арт-проектів, мистецьких заходів, перебудуйте назви шляхом уведення дієприкметникового звороту, напр.: **Заквітчаний образ пісні** – Образ, **заквітчаний піснею**. Запропонуйте власний проєкт, утворіть назву, яка б містила дієприкметниковий комплекс.

Прихилені зорі, розбуджені дзвони творчості, видовжена лінія долі, осурм'яні кроки життя, ослівані чорнобривці, освітлені очі думок, наелектризоване життя, утаємничені дороги, інкрустовані бурштином мелодії, окрилений політ пісні (слова, танцю).

– Спостереження над стилістичним ресурсом особливих форм дієслова – дієприкметника

й дієприслівника, їх комплексів. Прийом градаційного використання дієприслівників створює художній ефект динамічності, дієприкметників – панорамності у змалюванні об'єкта шляхом використання віддієслівних ознак.

Рекомендованим є завдання на моделювання шляхом лінгвістичного експерименту. Перебудуйте речення шляхом утворення відокремленого означення, вираженого дієприкметниковим зворотом. Поміркуйте, як змінився зміст речення, де має місце градаційне використання дієприкметників?

Мельник днював і ночував у старенькому залишаєному й застудженому млині, що обріс вільшиною, вербами і верболозом [9, с. 165].

Перебудуйте речення шляхом утворення відокремленої обставини, вираженої дієприслівниковим зворотом. Як зміниться значення залежно від того, якого виду дієприслівник? **Як я люблю, коли зоряно-зоряно в небі, коли в полях під зорями світляють, мов річки, дороги, а соняшники прямо від зірок перехоплюють росу, спросоння лопотять нею і нанизують на свої пелюстки** [9, с. 132].

Навчання синтаксису відповідно до текстоцентричного принципу дозволяє не лише здійснювати спостереження над мовним матеріалом, але також осмислювати взаємозв'язки між частинами тексту, здійснювати лінгвістичний і стилістичний аналіз, моделювати власні тексти. Приклад роботи з текстом в умовах інтенсивного навчання (Михайло Стельмах «Гуси-лебеді»):

Вода вже добиралась до них, і дрібні пташата марно старалися стеблинами сіна підняти вгору, захистити од хвилі своє нетривке кубелечко, своїх майбутніх дітей – чи можна перебудувати речення, увівши дієприслівниковий зворот, обґрунтуйте позицію?

Ось травнички побачили нового ворога – людину, випустили з дзьобів стеблини і затужили безпомічною тугою. Марко, не торкаючись гнізда, вирізав навколо нього землю, вийняв її і переніс на вище місце, куди не дійде вода. Тут, між купинами осоки, він і примостив гніздо, не знаючи, повернуться до нього пташата чи ні – трансформуйте відокремлені обставини в підрядні частини; як змінюється значення речень?

Мокрий, оброшений, він занепокоєно пішов до верби, з якої грім вибивав останнє борошно зітлілої серцевини – визначте синтаксичну функцію дієприкметника; перебудуйте, де можливо, на дієприкметниковий комплекс. Визначте, від яких дієслів дієприкметники утворені.

Вони навпочіпки сіли під вербою, придивляючись до того місця, куди Марко переніс кубелечко. І ось над ним, попускуючи, з'явилися пташата, покружляли, помаяли білими дзеркальцями і впали донизу, знову злетіли і знову опустились – яку стилістичну функцію реалізують дієприслівники та дієприслівникові комплекси?

У чому полягає образотворення через градацію дієслівних форм?

А над усім широким світом, над **заштрихованими** лісами, над першою прозеленню полів, над **повеселілими** луговинами, над **пригнутими** вербами, над **принишклим** птаством, над **віничками** цвіту і над **простими** і **добрими** людьми **димів надійний дощ** – яку стилістичну функцію реалізують дієприкметники? У чому полягає образотворення через градацію дієприкметників? Трансформуйте однорідні означення в дієприкметникові звороти, чи змінилося значення фрагменту після перебудови?

Обґрунтуйте авторську позицію активного використання в наведеному тексті дієслів, дієприкметників і дієприслівників та їх зворотів. У чому полягає художня естетика тексту? Який моральний імператив тексту? [8, с. 359–360].

– Ознайомтеся з фрагментом звернення Президента України до українського народу. Як ви розумієте звернення як громадянин України? Окресліть стилістику дієприслівникових зворотів.

Ніхто не зможе зупинити вітер, який нестиме радіацію, але всі ми разом здатні зупинити державу-терориста росію. Був квітень 1986 року. Минула доба після вибуху атомного реактора в Чорнобилі. Радянська влада тоді мовчала про те, що сталося, **намагаючись** применшити масштаб катастрофи. Сучасний атомний терор здійснює росія, **захопивши** Запорізьку АЕС. **Прийшовши** на Запорізьку АЕС, російські танки її обстріляли. **Прямим** наведенням – по станції! **Розміщуючи** бойову техніку на території станції та навіть **проводячи** там утилізацію боєприпасів, російські військові не можуть не знати, що ставлять усю Європу під загрозу ядерної катастрофи [10, с. 175].

Висновки та перспективи дослідження. Формування математичної компетентності здобувачів у вивченні синтаксису пов'язана із застосуванням математичного апарату, який розуміємо більш широко, урахуємо уміння здійснювати

трансформації в межах дериваційних ланцюжків (на прикладі дієприслівникового і дієприкметникового зворотів), визначати стилістичну функцію мовних одиниць і продукувати власні висловлювання й тексти, вибудовані за законами логіки.

Перспективами подальших розвідок є вивчення питання формування математичної компетентності учнів базової середньої школи у вивченні синтаксису в умовах інтенсифікації навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко Н. Текстоцентрична система вивчення державної мови: теоретичний і практичний аспекти. *Державотворча й об'єднувальна функції української мови: реалії, здобутки, перспективи* : матеріали Міжнар. наук.-метод. семінару. Ужгород, 2009. С. 143–153.
2. Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць : монографія. Київ : Наукова думка, 1991. 192 с.
3. Кабінет Міністрів України: Про деякі державних стандартів повної загальної середньої освіти (2020), URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#n16>
4. Бацевич Ф. С., Кочан І. М. Лінгвістика тексту: підручник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.
5. Онлайн-версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua> (<http://sum.in.ua/>).
6. Пентиліук М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. статей. Ленвіт : Київ, 2011. 256 с.
7. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання : навч. посіб. / І. І. Слинко, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
8. Словник-довідник з української лінгводидактики: навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
9. Стельмах М. П. Твори в 7-ми т. Т. 4. Київ : Дніпро, 1983. 712 с.
10. Шостий місяць війни. Хроніка подій. Промови та звернення Президента Володимира Зеленського. Харків : Фоліо, 2022. 350 с.
11. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : підручник. Київ : Академія, 2004. 408 с.